

Frivillighetstrategien

Riksantikvarens strategi for samarbeid med frivillig sektor

Foreløpig versjon til høring 2. mai 2022

Innhold

Forord	3
1. Innledning	4
Riksantikvarens tidligere frivillighetsstrategier	5
2. Hvem og hva er «frivillig sektor»	5
Endringer innenfor kulturmiljøfeltet	6
Utfordringsbildet.....	6
3. Internasjonale konvensjoner om frivillighet og medvirkning	7
4. Nasjonale føringer.....	7
«Stortingsmelding 16 - Nye mål i kulturmiljøpolitikken. Engasjement, bærekraft og mangfold»	7
«Stortingsmelding 10 - Frivilligheita – sterk, sjøstendig, mangfaldig. Den statlige frivillighetspolitikken»	8
Hurdalsplattformen.....	8
Riksantikvarens strategi 2021-2025	8
5. Involvering og medvirkning	8
Medvirkning og frivillig sektor	8
6. Effekten av frivillig arbeid	9
Verdiskaping og vern.....	9
Frivillighet og folkehelse.....	10
Frivillighet, innvandrere, minoriteter og urbefolkning	10
Styrket rekruttering til frivillig sektor	10
7. Kulturmiljøforvaltningen og frivillig sektor.....	11
Riksantikvarens rolle og ansvar på feltet.....	11
Fylkeskommunenes og Sametingets rolle og ansvar	11
Kommunenes rolle og ansvar på feltet	12
Samarbeid med kultursektoren og museer	12
8. Visjon, målsettinger og strategiske satsinger	12
Visjon	12
Målsettinger og strategiske satsinger	13
10. Skisse til handlingsplan 2022-2025	14

Forord

Frivillig innsats er en av bærebjelkene innenfor kulturmiljøfeltet. Dette gjelder både det arbeidet enkeltpersoner gjør og det omfattende arbeidet som gjøres i regi av frivillige lag og organisasjoner.

Frivillig sektor har mange ulike roller. Først og fremst gjør frivillige en viktig innsats for å ivareta og sette i stand kulturminner og formidle de mange historier som er knyttet til kulturarven. Det frivillige kulturlivet tar vare på kulturmiljø både nasjonalt og lokalt. Dette spenner fra organisasjoner som tar vare på verneverdige fartøy, bygninger, samferdselsanlegg, veteranotog, veteranbiler og kulturlandskap, til organisasjoner som tar vare på den immaterielle kulturarven som handverk, lokale mattradisjoner, folkedans og språk.

I tillegg til frivillige organisasjoner bidrar også enkeltpersoner i viktig frivillig arbeid på kulturmiljøfeltet, bl.a knyttet til vern, vedlikehold, registrering, dokumentasjon og formidling. Denne frivilligheten har skutt fart de siste tiårene, og det er svært viktig at kulturmiljøforvaltningen har gode samarbeidsrelasjoner både med den organiserte og den uorganiserte frivilligheten.

De frivillige organisasjonene har en svært viktig rolle overfor kulturmiljøforvaltningen og myndighetene ved at de er en viktig høringspart og pådriver for å utvikle en god og formålstjenlig kulturmiljøpolitikk. Vi vet at gode medvirkningsprosesser gir gode løsninger.

I tillegg til å ta vare på vår kulturarv innebærer det frivillige arbeidet at svært mange enkeltpersoner involveres i kulturmiljøvernet og at dette arbeidet er en arena for felles, sosialt samvær. Den sosiale, helsemessige og trivselsskapende effekten av dette frivillige arbeidet er svært viktig.

Denne frivillighetsstrategien beskriver i korte trekk den frivillige innsatsen på kulturmiljøfeltet, den definerer de viktigste målene for Riksantikvarens arbeid med frivillig sektor på nasjonalt nivå, hvordan kulturmiljøforvaltningen kan styrke samarbeidet med de frivillige organisasjonene og hvordan organisasjonene skal forbli og utvikle seg som viktige aktører på kulturmiljøfeltet.

Juni 2022

Sign
Hanna K. Geiran

1. Innledning

Det er et overordnet politisk mål å øke deltakelsen i frivillige organisasjoner og frivillig arbeid. Frivillig aktivitet fremmer inkludering og kan forhindre utenforskap. Frivillig arbeid er for mange en grunnleggende del av livet, og er et av fundamentene i et godt samfunn. Frivillighet skaper engasjement, fellesskap, inkludering og kulturell og demokratisk innsikt.ⁱ

For kulturmiljøforvaltningen er det frivillige engasjementet uvurderlig, og innen kulturmiljøfeltet er frivillig engasjement både en rettighet og et mål i seg selv. Høy frivillig deltakelse er viktig for tilliten til og forståelsen for kulturmiljøforvaltningen i samfunnet. Uten frivillig innsats ville store deler av kulturarven ha gått tapt. Det å legge til rette for et bredt frivillig engasjement for kulturmiljøvern er derfor svært viktig for Riksantikvaren.

Riksantikvarens frivillighetsstrategi skal være et bidrag til å opprettholde og utvikle frivillig sektor sin rolle på kulturmiljøfeltet. Den skal også legge føringer for direktoratets arbeid rettet mot frivillig sektor og være et redskap for å styrke og videreutvikle samarbeidet, og tydeliggjøre roller og ansvar mellom frivillig sektor og kulturmiljøforvaltningen.

I norsk demokratiutvikling fra midten av 1800-tallet var de frivillige organisasjonene en svært viktig forutsetning for samfunnsutviklingen og en drivkraft for både folkeopplysning, demokratiutvikling og reformpolitikkⁱⁱ. De nasjonale organisasjonene hadde ofte utgangspunkt i lokale sammenslutninger av mennesker som fant sammen for å nå noen definerte mål, fremme noen interesser, diskutere, ta avgjørelser, velge representanter og styrke interne fellesskap.

I likhet med mange andre offentlige virksomheter og tjenestetilbud har Riksantikvaren og norsk kulturmiljøforvaltning en frivillig forløper. Fortidsminneforeningen, eller «Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers bevaring», ble dannet i 1844 av engasjerte enkeltpersoner som ønsket å skape et forum for vern av vår fortidⁱⁱⁱ. Fortidsminneforeningen var i mange år delegert formelt ansvar for ivaretagelse av kulturminner. Før opprettelsen av Riksantikvaren i 1912, som foreningen var sterk pådriver for, fungerte Fortidsminneforeningen i praksis som vår nasjonale kulturmiljømyndighet. Frivilligheten har med andre ord hatt: «(...) en bestemmende posisjon for framveksten av kulturvernet som et offentlig anliggende»^{iv} i Norge. Ut over på 1900-tallet ble skillet mellom Riksantikvaren og Fortidsminneforeningen, som etter hvert ble én blant flere frivillige kulturmiljøorganisasjoner, mer tydelig.

Norge står i en særstilling når det gjelder hvilken historisk betydning, og hvilken rolle i dagens samfunn, de frivillige organisasjonene har^v. Denne sentrale rollen er det svært viktig å videreføre. Norge ligger på topp når det gjelder deltagelse i frivillig arbeid, frivillig sektor har historisk sett vært viktig for samfunnsutviklingen og frivilligheten har fremdeles en helt sentral rolle i det norske samfunnet i dag.

Frivilligheten samler oss om noe vi har til felles, ikke det som skiller oss fra hverandre. Samtidig er frivilligheten en arena for meningsbryting og uenighet. Frivilligheten er en avgjørende bidragsyter i det demokratiske systemet som ansvarliggjør borgerne som samfunnsengasjerte og politiske vesen. Staten skal ikke legge seg opp i hvordan folk velger å delta i frivillig arbeid. Men staten skal, i samarbeid med de frivillige organisasjonene, legge til rette for at det fins en frivillighet der alle kan finne sin interesse, at det er enkelt å bli frivillig, slik at Norge holder fram med å være det landet i verden som har høyest grad av frivillig innsats.^{vi}

Frivillig sektor er et meget mangefasettert og uensartet felt, som er uavhengig i kraft av å være frivillig og ikke en del av den offentlige forvaltningen. Dette er et viktig prinsipp. Frivilligheten er ikke en erstatning for offentlig virksomhet. For Riksantikvaren er det svært viktig at de frivillige organisasjonene bevarer sin integritet og uavhengighet, slik at disse også kan være et korrektiv til offentlig forvaltning og medvirke til god utvikling på kulturmiljøfeltet. Samtidig er frivillig sektor avhengig av både samarbeid og dialog med ulike deler av offentlig forvaltning, og til dels noe økonomisk støtte fra det offentlige.

I stor grad er samspillet mellom forvaltningen og frivilligheten - lokalt, regionalt og nasjonalt - preget av gjensidig respekt og tillit, men vi vet også at det til tider kan oppstå konflikter i møte mellom frivillig engasjement og forvaltningsmessige krav og forventninger. Dette kan skyldes ulike verdsett i kulturmiljøforvaltningen og i det frivillige kulturvernet.

Riksantikvarens tidligere frivillighetsstrategier

Riksantikvaren utarbeidet sin første frivillighetsstrategi, *Riksantikvarens samarbeid med frivillige organisasjoner 2014 - 2017* i 2014. De strategiske prioriteringene i strategien fra 2014 var å etablere samarbeidsarenaer med utvalgte organisasjoner, utvikle kompetanse, legge til rette for gjensidig kunnskapsoppbygging og erfaringsutveksling og iverksette interne tiltak hos Riksantikvaren for å styrke kjennskapen til organisasjonene.

I 2018 ble denne strategien revidert og fornyet, med varighet fra 2018 til 2021. I denne versjonen ble samarbeid vektlagt. Dette skulle fremme det frivillige engasjementet og bidra til bedre vern og økt bruk av kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Samarbeidet skulle også være preget av respekt, tillit og forståelse. En av de prioriterte satsingene var å videreføre og styrke etablerte samarbeidsarenaer gjennom årlige møter med utvalgte organisasjoner. Videre var det vektlagt å utvikle og dele kompetanse og kunnskap om organisasjonene og det frivillige arbeid på kulturminnefeltet både i forvaltningen og i samfunnet generelt ble også vektlagt.

Som resultat av de foregående strategiene har samarbeidet med de nasjonale frivillige organisasjonene blitt mer forpliktende og forutsigbart. Riksantikvaren og frivillige organisasjoner har gått sammen i ulike samarbeidsprosjekter og frivillige organisasjoner blir inkludert i flere utviklingsprosesser hos Riksantikvaren. Men samarbeidet kan fremdeles bli bedre. Bevisstgjøring om viktigheten av frivillig kulturvern og viktigheten av gode medvirkningsprosesser kan stadig bli bedre i alle deler av kulturmiljøforvaltningen.

I den reviderte strategien (2022) som nå legges frem, vil vi ha et sterkere søkelys på frivillighetens mange roller, hvordan frivillig sektor og offentlig kulturmiljøforvaltning kan styrke samarbeidet og hvordan vi kan styrke medvirkningen. Det er et mål at frivillig sektor og offentlig kulturmiljøforvaltning utfyller hverandre og sammen bidrar til at kulturmiljø ivaretas som en ressurs i samfunnsutviklingen. I den reviderte frivillighetsstrategien vektlegger vi en strategisk tilnærming i samarbeidet. Det innebærer en målrettet involvering og prioritering av samarbeid med frivillige organisasjoner som bidrar til å nå nasjonale mål for kulturmiljøpolitikken.

2. Hvem og hva er «frivillig sektor»

Frivillig sektor, frivilligheten og frivillige organisasjoner brukes gjerne om hverandre for å beskrive det frivillige organisasjonslivet i Norge. Ifølge Frivillighet Norge er en frivillig organisasjon en «sammenslutning av personer eller virksomheter som driver virksomhet på ikke-fortjenestebasert og ikke-offentlig basis» og som «baserer en vesentlig del av driften på medlemskontingenter, gaver, innsamlede midler og/eller frivillig arbeidsinnsats^{vii}». Det finnes andre og mer detaljerte definisjoner av en frivillig organisasjon^{viii}.

Men frivillighet er mer enn frivillige organisasjoner. I en frivillighetsstrategi er det viktig å være bevisst hva som legges i de ulike begrepene og hva det får å si for hvordan man jobber med frivillighet og hvem man samarbeider med. Frivillighet skjer i mange ulike former, både innenfor og utenfor organisasjonslivet, dette gjelder også det frivillige kulturvernet.^{ix}

Mye av den frivillige aktiviteten i Norge foregår fremdeles gjennom de etablerte frivillige organisasjonene, men frivilligheten er i endring, også innen kulturmiljøsektoren. Over flere år har man sett at mer og mer av den frivillige aktiviteten skjer i lokale, saks- og tidsmessig begrensede aksjoner og

dugnader. Det er viktig framover at denne formen for frivillighet anerkjennes selv om det kan være utfordrende å komme i grep med den forvaltningen.

Svært mange er også frivillige innenfor feltet i kraft av ikke organisert frivillig innsats på kulturmiljøfeltet. Dette gjelder både en betydelig innsats i vern og vedlikehold av bygninger og rullende kulturminner i eget eie, men også frivillig innsats i å ta vare på kulturminner som fellesskapet får glede av. Dette gjelder ikke minst skjøtsel og tilrettelegging av arkeologiske kulturminner, historiske veier og veifar og verneverdige bygninger og anlegg av lokal betydning. Frivillige er også med på å definere kulturarv og de bidrar til å finne, oppdage og registrere nye kulturminner og kulturmiljø.

Endringer innenfor kulturmiljøfeltet

Det profesjonelle kulturminnevernet har hatt en lang og tett kobling til akademien, og i mange år var det gjennom koblingene mellom kulturminneforvaltningen og (kultur)historiske fag som historie, kunsthistorie, arkeologi og etnologi med flere, at den bevaringsverdige kulturarven ble definert. Dette har i stor grad endret seg, slik at vi i dag opplever at synet på hva som er verdt å ta vare på i økende grad har blitt demokratisert gjennom private initiativ og framveksten av et mangfold av frivillige verneorganisasjoner.

Da Fartøyvernet ble innlemmet i kulturmiljøforvaltningen på 1980-tallet var ikke dette etter initiativ fra akademien eller kulturminneforvaltningen, men etter sterkt påtrykk fra en gryende kystkulturbevegelse med sterkt lokalt engasjement. Farokonvensjonen kan leses som en konsekvens av, og som en tilpassing til, denne situasjonen. Det er nå sivilsamfunnet, bl.a. via arbeid på politisk nivå, og ikke lenger akademien, som er kulturmiljøforvaltningens viktigste oppdragsgiver. Men forvaltningens faglige tilnærminger bærer fremdeles ofte preg av å være sprunget ut av de kulturhistoriske fagene.

Dette er en utvikling som synes å fortsette. Det har gjennom mange år vært et betydelig engasjement knyttet til samferdsel- og bevegelige kulturminner. Også dette er et engasjement som er initiert utenfor kulturmiljøforvaltningen og akademien. Fra og med 2021 har også Kulturminnefondet en egen støtteordning for private eiere av alle typer bevegelige kulturminner.

Stortingsmeldingen har vektlagt engasjement som et av de tre nasjonale målene. Engasjement kan være knyttet til å være opptatt av, og gjennomføre det som allerede er vedtatt innenfor «det etablerte kulturmiljøfeltet», men det kan også være knyttet til aktivitetsområder som i dag ikke ligger innenfor bl.a. Riksantikvarens ansvarsområde. Dette er forhold som det er svært viktig å ta hensyn til i utvikling av en fremtidig kulturmiljøpolitikk.

Utfordringsbildet

- Skal målene i stortingsmeldingen om engasjement og medvirkning nås, er det en forutsetning at arbeidet innenfor kulturmiljøfeltet har en sterk forankring i befolkningen. De frivillige organisasjonene er viktige som målbærere og talsmenn for bredere lag av befolkningen.
- Forvaltning og ivaretagelse av kulturmiljø har tidligere i stor grad vært knyttet opp mot akademien, profesjonaliserte, offentlige forvaltningsinstitusjoner og organisasjoner med høy grad av «kulturell kapital». Vi ser i dag en stigende grad av demokratisering på feltet. For å ivareta og styrke denne utviklingen må relasjonen og samarbeidet mellom offentlig kulturmiljøforvaltning og frivillig sektor styrkes.
- Frivillig arbeid har endret karakter, i tillegg til velorganiserte foreninger ser vi nå mer og mer aktivitet som i større grad har sin bakgrunn i uformelle, gjerne digitale, nettverk og ad-hoc aksjoner. Den digitale utviklingen påvirker måten frivillig arbeid skjer på, hvilke måter folk engasjerer seg på og hvilke saker som engasjerer. Det lokale engasjement synes å få en sterkere betydning.
- Det organiserte frivillige kulturvernet dreier seg i stor grad om vern og skjøtsel av bygninger, fartøy og rullende materiell eller ivaretagelse av den immaterielle kulturarven. Et viktig felt som

arkeologi mangler imidlertid store, landsomfattende eller regionale interesseorganisasjoner. Men frivillige deltar ofte lokalt med skjøtsel og formidling av arkeologiske steder og funn. Dette er forhold som kulturmiljøforvaltningen må ha en sterk bevissthet om.

3. Internasjonale konvensjoner om frivillighet og medvirkning

Farokonvensjonen^x er Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet. Konvensjonen tar utgangspunkt i menneskenes rett til kulturarv, rett til å tolke sin egen historie og sine egne kulturminner, og legger vekt på kulturminnenes rolle i samfunnet. Konvensjonen fra 2005 var tidlig ute med å fremheve kulturarvens betydning for menneskerettigheter og demokrati. Den setter søkelys på menneskers rett til å delta i og dra nytte av sin egen kulturarv. Alle skal kunne bidra til å definere sin egen kulturarv, og som en del av det, sine kulturmiljø. Hver stat som har godkjent konvensjonen skal bidra til at innbyggerne skal kunne engasjere seg i arbeidet med å ta vare på og bruke kulturmiljø på en bærekraftig måte. Den europeiske landskapskonvensjonen^{xi} påpeker også viktigheten av å styrke enkeltmenneskets og lokalsamfunnets *medvirkning* i arbeidet med planlegging, vern og forvaltning av landskap. Konvensjonen etablerer ansvar og rettigheter for alle til å etterspørre *kulturmiljø* (landskapshensyn) i omgivelsene sine, engasjere seg for å ta vare på *kulturmiljø* (landskapskvaliteter), delta når fagfolk, byråkrater og politikere diskuterer *kulturmiljø* (landskapets) verdier og forvaltning og bidra når myndigheter innarbeider *kulturmiljø* (landskapshensyn) i planlegging og forvaltning.

Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter pålegger også statene å legge forholdene til rette for at de nasjonale minoritetene kan uttrykke, bevare og videreutvikle sin kultur og identitet. Dette må videreføres i frivillighetsarbeidet. Riksantikvaren mener det er viktig å legge til rette for at urbefolkningen og de fem nasjonale minoritetene og det flerkulturelle samfunnet blant annet blir naturlige parter i frivilligheten.

Det finnes flere internasjonale konvensjoner som forplikter på kulturmiljøfeltet. Riksantikvaren ønsker å løfte fram de frivilliges innsats i oppfyllelse av og rapportering på disse forpliktelsene.

4. Nasjonale føringer

Kulturdepartementet er koordinerende departement overfor frivillig sektor, men hele 13 av 15 departement bevilger midler til frivillig aktivitet og frivillige organisasjoner. Det finnes knapt en samfunnssektor uten en egen frivillighet. Innen kulturmiljøfeltet er det et stort mangfold av organisasjoner. Mange av de frivillige kulturvernorganisasjoner har samlet seg under paraplyorganisasjonen Kulturvernforbundet. En del av medlemsorganisasjonene i Kulturvernforbundet får driftsstøtte fra Klima- og miljødepartementet og jobber i stor grad med tema knyttet opp til Riksantikvarens ansvarsområde. Andre organisasjoner får sin driftsstøtte via Kulturrådet og jobber med tema som sorterer under Kultur- og likestillingsdepartementet. En del av organisasjonene som jobber med bevegelige kulturminner jobber også tett opp mot Samferdselsdepartementet.

«Stortingsmelding 16 - Nye mål i kulturmiljøpolitikken. Engasjement, bærekraft og mangfold»

I kulturmiljømeldingen "Nye mål i kulturmiljøpolitikken — Engasjement, bærekraft og mangfold" fra 2020 formuleres det tre nye nasjonale mål for kulturmiljøpolitikken. Det første målet, "Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø" har direkte relevans for politikken på frivillighetsområdet. Når engasjement knyttet til kulturmiljø trekkes fram som ett av tre nye nasjonale mål for den nye kulturmiljøpolitikken forplikter det hele kulturmiljøforvaltningen. For å oppnå dette målet er det viktig å legge til rette for økt frivillig innsats for kulturmiljø. Det pekes i meldingen på at eiere og frivillige har et sterkt engasjement for kulturmiljøene, og at det gir viktige bidrag til bevaringen av vår mangfoldige kulturarv. Meldingen framhever medvirkning og tilgjengelighet som viktig for å vekke engasjement for kulturmiljø.

Riksantikvaren skal sammen med fylkeskommunene og kommunene gjøre kulturmiljødata og informasjons- og veiledningsmateriell om kulturmiljø og virkemidler lett tilgjengelig. Det er også et mål at vi skal videreutvikle samarbeidet med de frivillige organisasjonene.

«Stortingsmelding 10 - Frivilligheita – sterk, sjølvstendig, mangfaldig. Den statlige frivillighetspolitikken»

Frivillighetsmeldingen “*Frivilligheita - sterk, sjølvstendig, mangfaldig*”, lagt fram av Kulturdepartementet i 2018^{xii} slår fast at det er et overordnet, frivillighetspolitisk mål å øke deltagelsen i frivillige organisasjoner og frivillig arbeid. Frivillighet er viktig for den tilliten vi har i det norske samfunnet. Frivillighet er viktig for å hindre utenforskap og for å fremme inkludering og er bra for folkehelsen. I meldingen pekes det også særskilt på den innsatsen frivillige gjør innen kulturmiljøvern: «frivillig innsats bidreg til å sikre den felles kulturarven vår».

Meldingen understreker at frivilligheten er selvstendig, og at staten ikke skal sette mål for frivilligheten, det skal frivilligheten gjøre selv, men staten skal støtte opp om frivillig sektor gjennom: «(...) *tilskot, enkel og gjennomiktig tilskotsforvaltning og en heilskapleg, føreseieleg og koordinert politikk. Det er eit mål for staten å leggje til rette for ein aktiv og berekraftig frivillig sektor som held ved lag og aukar innsatsen og aktiviteten sin.*»

Meldingen definerer fire overordnede mål for den statlige frivillighetspolitikken; bred deltakelse, en sterk og uavhengig sektor, forenklingsreform og en samordnet frivillighetspolitikk. Stortingsmeldingen understreker også at frivillighetspolitikken er et ansvar som går på tvers av sektorer og fagdepartement. Videre at god koordinering og samordning vil bygge opp under de andre frivillighetspolitiske målene, og at dette også gjelder lokalt. Målet er at frivilligheten skal sikres en plass rundt bordet – fordi det gjør de politiske vedtakene bedre.

Hurdalsplattformen

I Hurdalsplattformen^{xiii} trekker regjeringen fram frivillig sektor og frivillig kulturvern som et prioritert område. Der slås det fast at regjeringen ønsker: “Ein sterkare frivillig sektor som står på eigne bein”, gjennom å sikre frivilligheten god finansiering, god tilgang på lokaler, anlegg og utstyr, og å fjerne hindringer for frivillig arbeid, som unødvendige søknadsprosesser og papirarbeid. Regjeringen trekker fram den frivillige innsatsen innen kultur og kulturarvsektoren, og sier at de vil legge til rette for et kontinuerlig samspill mellom den profesjonelle og frivillige kulturen. Regjeringen har som ambisjon at frivillige landsdekkende kulturvernorganisasjoner skal få grunnstøtte fra staten.

Riksantikvarens strategi 2021-2025

Riksantikvaren skal inneha ekspert- og rådgiverrollen og samfunnsaktørrollen, og dette er trolig de viktigste rollene for frivillighetsarbeidet. Direktoratet skal tilrettelegge for engasjement og deltakelse. Videre skal vi søke nye måter å bruke kulturmiljø på for å skape lokal identitet og næring. Ved store utbyggingstiltak som innebærer omfattende arealinngrep som kan påvirke kulturminner, kulturmiljø og landskap, må avklaring av kulturmiljøverdiene skje i samarbeid med lokalmiljøene. Det vil legge grunnlag for gode løsninger og øke bevisstheten om kulturmiljøverdiene. Riksantikvaren skal utvikle bevaringsstrategier og frivillige organisasjoner blir viktig også i dette arbeidet. Alt dette er viktige faktorer hvor frivilligheten spiller en stor rolle, og er viktige arenaer som blir vesentlig for vårt videre samarbeid med frivilligheten.

5. Involvering og medvirkning

Medvirkning og frivillig sektor

Stortingsmeldingen om kulturmiljøpolitikken legger stor vekt på medvirkning i alle aspekter av kulturmiljøarbeidet. Medvirkning og samskaping er viktig for kulturmiljøforvaltningen, og for at innbyggere skal oppleve arbeidet som engasjerende, relevant og nyttig. Dette er ytterligere vektlagt i

Regjeringens forslag til nytt nasjonalt mål om at *Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø*.

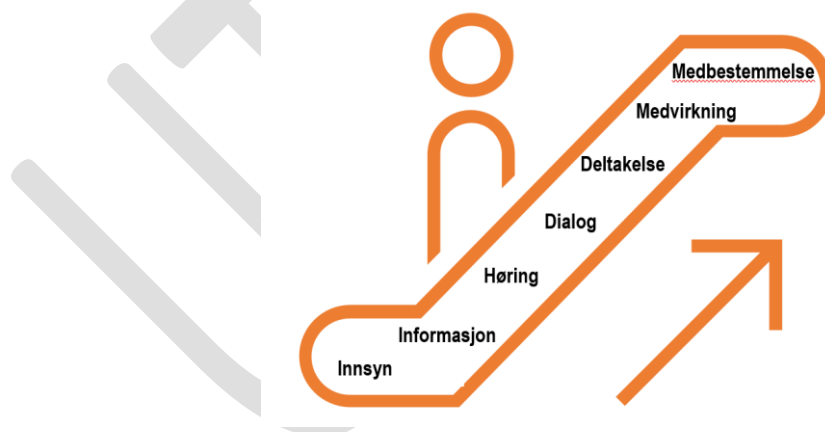
Medvirkning er et gode som det må legges bedre til rette for, både fordi det er viktig å engasjere innbyggerne i utformingen av samfunnet og fordi de aller fleste saker - både prosess og utfall - blir bedre med økt medvirkning.

Grad av medvirkning vil nødvendigvis variere med hvilke saker som er til behandling. Det er ikke alle saker som egner seg for utstrakt medvirkning. Men det er alltid et større potensiale for å legge til rette for økt medvirkning. Det er et mål for Riksantikvaren at vi kommer høyest mulig opp på medvirkningstrappa i de fleste saker, men spesielt i saker som handler om nasjonale strategier, føringer og praksisutvikling.

De frivillige organisasjonene har en svært viktig rolle når det gjelder målsettingen om økt medvirkning. Medvirkning kan være svært arbeidskrevende dersom forvaltningen skal gjennomføre tett samarbeid og dialog med mange ulike enkeltpersoner. Frivillige lag og foreninger kan derimot representere ulike interesser og ivareta ulike brukergrupper. Det er oftest i dialog med slike sammenslutninger og foreninger at god medvirkning kan ivaretas fra Riksantikvarens side.

Det å involvere de frivillige organisasjonene i flere beslutningsprosesser vil kreve mer av de frivillige organisasjonene, noe som er krevende for organisasjoner med få ansatte og lite ressurser.

Medvirkning og tidlig involvering er viktig også i plansaker, kommunalt og regionalt. Ofte kan plansaker være kompliserte å sette seg inn i. Klart språk og veiledere i medvirkning vil bidra til at flere kan engasjere seg i lokal stedsutvikling. Det er et mål for hele kulturmiljøforvaltningen å gjøre det enklest mulig for frivillige og private å engasjere seg, komme med innspill og legge til rette for økt medvirkning.

Ulike nivåer av medvirkning - «medvirkningstrappa». Innsyn, informasjon og høring er de laveste nivåer på medvirkningstrappa. Dialog, deltakelse, medvirkning og medbestemmelse betyr reell innflytelse og vil være viktige mål for forvaltningen.

6. Effekten av frivillig arbeid

Verdiskaping og vern

Det er svært mange som engasjerer seg i frivillig kulturvern i Norge. Paraplyorganisasjonen Kulturvernforbundet oppgir at de har 29 medlemsorganisasjoner med til sammen ca 2000 lokallag og

over 250000 medlemmer. Statistisk Sentralbyrå har anslått verdien av den totale frivillige innsatsen her i landet til 74 milliarder kroner i året.^{xiv} Halvparten av dette innen kultur og fritid. Den lønnete sysselsettingen i organisasjonene tilsvarer i overkant av 87 200 årsverk. Ulønnet innsats er beregnet til nesten 147 800 årsverk. Tall fra Kulturvernforbundet viser at frivillige i forbundets medlemsorganisasjoner årlig bidrar med om lag 6 millioner dugnadstimer gjennom arbeid med å dokumentere, vedlikeholde, formidle og videreføre kompetanse om kulturarven. Denne innsatsen er anslått til å være verdt ca. 2 milliarder kroner.

Frivillighet og folkehelse

Frivillige har generelt sett både bedre mental og fysisk helse sett opp mot de som ikke deltar i frivillig arbeid. Det er vanskelig å fastslå entydig om det skyldes at man får bedre helse av å være frivillig, eller om det er personer som har god helse i utgangspunktet som deltar i frivillig arbeid. Sannsynligvis er det en blanding. Selv om det ikke finnes gode, statistiske analyser som viser en kausal sammenheng mellom det å delta i frivillig arbeid, og det å få bedre helse, så er forskningslitteraturen ganske entydig i at frivillige har bedre fysisk og mental helse enn de som ikke deltar i frivillig arbeid. Det er grunn til å anta at å få flere til å delta i frivillige aktiviteter vil ha positive effekter på folkehelsen^{xv}.

Motivasjonen for å delta i frivillig kulturvern er mangfoldig. Innenfor kulturvernsektoren er det mange frivillige med høy fagkompetanse som ønsker å bidra i bevaringsarbeid på fritiden. Men vi vet også at mange deltar i frivillig arbeid på grunn av arbeidsfellesskapet og dugnadsfølelsen^{xvi}. For mange frivillige er kaffepausen og det sosiale fellesskapet høydepunktet i det frivillige arbeidet. Gjennom den frivillige innsatsen i kulturvernet er man med på aktiviteter som er større enn seg selv.^{xvii}

Den demografiske utviklingen tilsier at vi i de kommende år får en stadig større gruppe seniorer i samfunnet. Denne gruppen har ofte både evner, ressurser og tid til å delta i frivillig arbeid. For mange i denne aldersgruppen kan også frivillig arbeid gi hverdagen et meningsfullt innhold og sosialt fellesskap.

Riksantikvarens frivillighetsstrategi skal i første rekke være en veiviser for samarbeidet Riksantikvaren har med de nasjonale organisasjonene innenfor kulturarvfeltet. Det er imidlertid viktig å anerkjenne og forstå den sosiale og lokale dimensjonen av det frivillige kulturvernarbeidet.

Frivillighet, innvandrere, minoriteter og urbefolkning

For en person som er ny i landet kan frivillig arbeid gi tilgang til kunnskap, arbeidserfaring og sosiale nettverk. Manglende sosiale nettverk kan begrense tilgang til viktig informasjon. Offentlige myndigheter har de siste årene hatt et økende søkelys på involvering av sivilsamfunnet på integreringsfeltet. På et statlig nivå er det et ønske om at kommunene i større grad skal samarbeide med både frivillige aktører, sosiale entreprenører og kommersielle aktører i introduksjonsprogrammet.

Kulturmiljøer gir en unik arena for å lære om samfunnsforhold og norsk kultur. Riksantikvaren ønsker å arbeide for at frivillige organisasjoner kjenner til stimuleringsmidler og ordninger som gir økt bruk av kulturmiljø på integreringsfeltet, og vil også samhandle med organisasjoner som arbeider på integreringsfeltet slik at kulturmiljøer i større grad blir brukt som plattform for integrering.

De nasjonale minoritetene og urbefolkningen har aktive frivillige organisasjoner. Riksantikvaren ønsker å trekke veksler på kunnskap fra disse i satsninger som særlig tar for seg minoritets- og urbefolkningstema.

Styrket rekruttering til frivillig sektor

For frivillig sektor er det viktig å styrke rekrutteringen, i alle aldersgrupper. Samtidig som vi erkjenner viktigheten av det «uorganiserte frivillighetsarbeidet» er det viktig at de etablerte organisasjoner både har mange medlemmer, medlemmer som er aktive og medlemmer som er villige til å påta seg tillitsverv. Å gi frivillige organisasjoner anerkjennelse og reell medvirkning i beslutningsprosesser kan gjøre dette arbeidet meningsfullt, og dermed være et av mange grep for å styrke rekrutteringen.

Å sette kulturmiljø på den lokale-, regionale-, og nasjonale politiske dagsorden, og det å gjøre kulturmiljø relevant i samfunnsutviklingen og for folk flest, er også et viktig grep for å styrke rekrutteringen til de frivillige organisasjonene.

7. Kulturmiljøforvaltningen og frivillig sektor

For Riksantikvaren er det svært viktig at de frivillige organisasjonene bevarer sin integritet og uavhengighet. Frivillig sektor skal ikke være en erstatning for offentlig virksomhet, eller utføre oppgaver som offentlig sektor har et primæransvar for. Samtidig er frivillig sektor avhengig av både samarbeid og dialog med ulike deler av offentlig forvaltning, og til dels noe økonomisk støtte fra det offentlige.

Riksantikvarens rolle og ansvar på feltet

I Stortingsmelding 16 «Nye mål i kulturmiljøpolitikken — Engasjement, bærekraft og mangfold»^{xviii} og i Riksantikvarens strategi 2021-2025^{xix} vektlegges frivillig sektor som sentral i arbeidet med en god forvaltning av kulturminner og kulturmiljø. Riksantikvaren har kun i begrenset grad økonomiske ressurser som er øremerket frivillig sektor, men som direktorat for kulturmiljøforvaltning, har Riksantikvaren en sentral oppgave i å tilrettelegge for at frivillig sektor kan styrke sin rolle på kulturmiljøfeltet. Riksantikvaren har bl.a. ansvar for å etablere samarbeidsarenaer, skape dialog, etablere felles prosjekt og å styrke kunnskapsutvekslingen.

I denne strategien vektlegges det å styrke og videreutvikle de samarbeidsarenaer direktoratet har med frivillig sektor. Disse arenaer kan være et viktig redskap for dialog og kunnskapsutveksling, men også en arena for å drøfte nasjonale strategier og satsinger på kulturmiljøfeltet og få innspill til dette arbeidet. Disse arenaer er også redskap for å styrke medvirkning og inkludering på kulturmiljøfeltet. Riksantikvaren ønsker å invitere nasjonale organisasjoner som i hovedsak jobber med vern av fysiske kulturminner inn i et «Kulturarråd». Formålet er å etablere et fast møtepunkt for å drøfte viktige og prinsipielle spørsmål knyttet til utforming av nasjonale strategier og satsinger.

De frivillige organisasjonene på kulturmiljøfeltet påvirkes av vedtak og tilskuddsordninger som ligger inn under ulike departement, direktorat og andre statlige virksomheter. Det er et ønske fra de frivillige organisasjonene at Riksantikvaren tar på seg en koordinerende rolle overfor frivilligheten, når det gjelder oversikt over og informasjon om statlig politikk som kan ha effekt for kulturvernsfrivilligheten.

Riksantikvaren samarbeider med frivillige organisasjoner om særskilte satsinger på utvalgte områder. Her kan nevnes prosjektet Historiske vandreruter i samarbeid med Den Norske Turistforening, prosjektet «Lys i gamle hus» med Fortidsminneforeningen og gjennomføring av den årlige kulturarrvskonferansen i samarbeid med Kulturvernforbundet. I lignende konkrete samarbeidsprosjekter kan det også være aktuelt at Riksantikvaren gir prosjektstøtte.

Fylkeskommunenes og Sametingets rolle og ansvar

Mange av fylkeskommunene har strategier og retningslinjer for samarbeidet og kontakten med frivillig sektor. Dette gjelder både kulturmiljøfeltet spesielt, og for hele fylkeskommunens arbeidsfelt mer generelt. Noen fylkeskommuner har utarbeidet eller er i ferd med å utarbeide egne frivillighetsstrategier, -meldinger og -planer.^{xx}

Disse strategiene og planene løfter bl.a. fram at «*det skal være enkelt å være frivillig!*» Det pekes på det viktige ved å etablere gode møteplasser, heve kompetansen (i frivilligheten), styrke samarbeidet og utvikle fleksible og enkle økonomiske støtteordninger. Dessuten er det sentralt å redusere eventuelle barrierer for deltakelse ved å stimulere arbeidet med inkludering i frivillig sektor slik at alle kan delta uavhengig av bakgrunn, funksjonsevne og økonomi.

Riksantikvaren intervjuet høsten 2021 fylkeskommunene om deres innspill til revisjon av Riksantikvarens frivillighetsstrategi^{xxi}. Det kom innspill om at det er viktig med god dialog mellom kulturminneforvaltningen og frivilligheten, men det ble også påpekt at det er viktig med armlengdes avstand. Riksantikvaren må være tydelig som direktorat, og fylkeskommunene og Sametinget må i større grad håndtere det operative. For de aller fleste lokale lag og foreninger som jobber med kulturarv vil kulturvernseksjonene i fylkeskommunene eller Sametinget være den primære inngangen til kulturmiljøforvaltningen. Det er der man finner den mest relevante fagkompetansen.

Videre ble det understreket at det er behov for ytterligere samordning og forenkling, at effekter av frivillighet bør dokumenteres og at det utarbeides eksempelsamlinger på gode samarbeidsprosjekter. Det ble pekt på at tilskudd og regionale støtteordninger som forutsetter eller samspiller med andre støtteordninger og generell grunnstøtte, er sentralt. I tillegg ble viktigheten av framsnakking og anerkjennelse av lokalt engasjement understreket fra fylkeskommunene.

Kommunenes rolle og ansvar på feltet

Stortingsmelding 10 «*Frivilligheita – sterk, sjølvstendig, mangfaldig*»^{xxii} peker på at frivillig aktivitet skjer der menneskene bor. Det er frivillig aktivitet i alle kommuner. De fleste kommunene har en egen frivillighetspolitikk *med egne meldinger og strategier*, og de fleste kommuner gir tilskudd til frivillig aktivitet. Kommunene og lokalsamfunnene er de nærmeste til å gi grobunn for en levende og mangfoldig frivillighet, mens fylkeskommunene og Riksantikvaren må støtte oppunder dette arbeidet.

Mange kommuner har egne frivillighetsmeldinger og egne strategier for samarbeid med frivilligheten. Siden 2013 har KS og Frivillighet Norge også hatt en samarbeidsplattform om utvikling av frivillighetspolitikk i kommunene. Denne plattformen ble fornyet i 2017 og gir en omtale av hvordan kommunene bør legge til rette for frivillig sektor gjennom økonomiske rammevilkår, ulike fora for samarbeid og medvirkning i ulike kommunale prosesser.

Samarbeid med kultursektoren og museer

Det foregår svært mye frivillig kulturmiljøarbeid i organisasjoner som ikke direkte sorterer inn under Klima- og miljødepartementets og Riksantikvarens ansvarsområde bl.a. innen kulturarv- og museumssektoren. Museene forvalter blant annet ca. 1000 fredede bygninger. I tilknytning til de mange små og store museer er det svært mange frivillige som gjør en betydelig innsats og som har en uvurderlig kompetanse på kulturarv og kulturminner og ikke minst historien som knytter seg til dette.

Museene har siden museumsreformen ble initiert i 2001 gått gjennom store endringer, blant annet gjennom konsolideringer og strukturendringer. Dette har til dels endret rammene for frivillighet og venneforeningers rolle: «Mange mindre museer har blitt til deler av større organisasjoner, og profesjonelle museumsansatte har flere steder tatt over oppgaver som tidligere var utført av frivillige og i regi av venneforeninger^{xxiii}». Dette har til dels utfordret frivilligheten innen museumssektoren.

Etter konsolideringen finnes det fremdeles mindre, uavhengige museer og bygdetun. Der er den frivillige innsatsen helt uvurderlig når det gjelder både ivaretagelse av bygninger og formidling av kulturarven. Uavhengig av museenes organisering er frivilligheten viktig for museumssektoren og det er viktig at det er god dialog mellom KLD og KUD og direktoratene RA og Kulturrådet om utfordringene på frivillighetsfeltet i museumssektoren, særlig knyttet til de fredete bygningene som museene forvalter.

8. Visjon, målsettinger og strategiske satsinger

Med utgangspunkt i internasjonale anbefalinger, nasjonale føringer og Riksantikvarens egen strategi har Riksantikvaren følgende visjon og målsettinger for det videre arbeidet rettet mot frivillig sektor:

Visjon

Kulturmiljøforvaltningen bidrar til at frivillig sektor har en sentral og uavhengig rolle i arbeidet med å nå de nasjonale målene for kulturmiljøpolitikken og ivareta og formidle kulturminner og kulturmiljø som ressurs i samfunnsutviklingen.

Målsettinger og strategiske satsinger

- 1. Frivillige organisasjoner involveres i utvikling av nasjonale strategier, føringer og praksisutvikling som berører deres arbeidsfelt.**
  - Riksantikvaren skal involvere relevante frivillige organisasjoner i arbeidet med nasjonale strategier på kulturmiljøfeltet.
  - Riksantikvaren skal arbeide for at kulturmiljøforvaltningen nasjonalt, regionalt og lokalt inkluderer relevante frivillige organisasjoner i utvikling av fagpolicy, rammer og retningslinjer som berører organisasjonenes arbeidsfelt.

- 2. Riksantikvaren bistår frivillige organisasjoner**
  - Riksantikvaren skal bistå frivillige organisasjoner på nasjonalt nivå når disse har behov for råd og veiledning.
  - Det skal være lett for frivillige organisasjoner å ta kontakt med riktig person/organ/seksjon hos Riksantikvaren.

- 3. Det er etablert samarbeidsarenaer mellom kulturmiljøforvaltningen og frivillige organisasjoner.**
  - Et utvalg av frivillige organisasjoner som har vern av fysiske kulturminner som sitt hovedaktivitetsområde og en bred tilnærming til dette, møtes to ganger i året i et «Kulturarvråd». Aktuelle saker og strategiske utfordringer tas opp til drøfting. Tentativ deltakerliste:
    - ✓ Kulturvernforbundet
    - ✓ Fortidsminneforeningen
    - ✓ Foreningen Kysten
    - ✓ Norsk forening for fartøyvern
    - ✓ Norsk kulturarv, mfl
  - Bilaterale møter med organisasjoner, interessegrupper og sektorinteresser som jobber innenfor et smalere interessefelt, eller hvor arbeid med kulturmiljø er en mindre del av virksomheten. Møter avholdes ved behov,
    - ✓ Den Norske Turistforening
    - ✓ Norsk friluftsliv (paraplyorganisasjon for friluftsansjoner)
    - ✓ Landslaget for lokalhistorie
    - ✓ Minoritetsorganisasjoner
    - ✓ Foreningen Fredet
    - ✓ Norsk Metallsøkerforening
    - ✓ Fyrhistorisk forening
    - ✓ Norges dykkeforbund
    - ✓ Norges bygdekvinnelag, mfl

- 4. Riksantikvaren samarbeider i særskilte satsinger og prosjekter med frivillige organisasjoner på kulturmiljøfeltet.**
  - Disse satsingene omtales i handlingsplanen til frivillighetsstrategien

- 5. Riksantikvaren arbeider for at rammevilkårene for frivillig sektor bedres**
  - Riksantikvaren skal arbeide for at de frivillige organisasjonene kan styrkes slik at disse i større grad kan involveres i medvirkningsprosesser.
  - Riksantikvaren skal arbeide for at frivillige organisasjoner har enkle søknads- og rapporteringsrutiner for statlige tilskuddsordninger på kulturmiljøfeltet?

- Riksantikvaren vil ta særlig hensyn til frivillig sektor sine behov i sitt arbeid med utvikling og bruk av økonomiske virkemidler.

6. Frivillige organisasjoner og kulturmiljøforvaltningen bistår hverandre med å utvikle og dele kompetanse og kunnskap.

- Det er etablert god informasjonsflyt mellom Riksantikvaren og relevante frivillige organisasjoner.
- Riksantikvaren må informere organisasjonene jevnlig om framtidige prosesser hvor frivillige organisasjoner kan ha ønske om å delta.
- Riksantikvaren deltar på relevante arrangementer og møteplasser i regi av de frivillige organisasjonene og de frivillige organisasjonene inviteres inn i Riksantikvarens arrangementer der det er naturlig.
- Det er utarbeidet eksempelsamling for gode samarbeidsprosjekt mellom frivillig sektor og kulturmiljøforvaltningen, som er tilgjengelig på Riksantikvarens nettsider.

10. Skisse til handlingsplan 2022-2025

Satsing	Aktivitet	Samarbeidsorganisasjon	2022	2023	2024	2025
Historiske vandreruter	Delta i prosjektet	Den Norske Turistforeningen	x	x	x	x
Kulturarvskonferansen	Arrangere konferanse	Kulturvernforbundet	x	x	x	x
Lys i gamle hus	Samarbeide i pilotprosjektet	Fortidsminneforeningen	x	x		
Frivillighetsåret 2022	Midler til lokale vanderuter	Fylkeskommunene (og frivillige organisasjoner)	x			
Etablere kulturarvsråd	1. Arrangere Kulturarvsråd – 2 møter per år	Flere organisasjoner	x	x	x	x
En årlig riksantikvartime som er rettet mot frivillig aktivitet	Informasjon om aktuell problemstilling.		x	x	x	x

	2022: internasjonale konvensjoner					
Samarbeid om kurs rettet mot frivillige organisasjoner		Kulturvernforbundet				
Kulturarv og klima	Utgi brosjyre om ombruk av gamle hus	Fortidsminneforeningen	x			
Tematiske bevaringsstrategier	Utforming og gjennomføring		x	x	x	x
Medvirkningsveileder	Bestille eller utforme selv?	Kulturarvsrådet			x?	

ⁱ Meld. St. 10, (2018–2019), Melding til Stortinget, Frivilligheita – sterk, sjølvstendig, mangfaldig.

ⁱⁱ Mydland, Skolehuset som kulturminne, s83.

ⁱⁱⁱ Hentet fra www.fortidsminneforeningen.no, 12. Januar 2022

^{iv} Løkka, N. m.fl. Frivillig kulturvern – Et kulturvern innenfra (2021). Det frivillige kulturvernet i Norge kartlagt - Museum og kulturvern - kulturradet.no

^v Referanse til viktigheten av frivillighet historisk...

^{vi} Meld. St. 10, (2018–2019), Melding til Stortinget, Frivilligheita – sterk, sjølvstendig, mangfaldig. Kap. 5.3.

^{vii} Hentet fra Frivillighet Norge (15.februar 2022): [Hva er en frivillig organisasjon? | Frivillighet Norge](https://www.frivillighet.no)

^{viii} I FNs håndbok for nasjonalregnskapssystem defineres frivillig organisasjon som:

1. Organisasjonar som involverer ei gruppe som samhandlar på grunnlag av eitt eller fleire felles formål over ein meningsfull periode, basert på ei forståing av reglar, anten det skjer innanfor ei legalt konstituert eining eller ikkje.
2. Private, det vil seie at dei er institusjonelt åtskilde frå offentlege styresmakter og kan oppløysast på eige initiativ.
3. Sjølvstyrte, det vil seie har kontroll over formåla sine formulerte gjennom eigne interne styringsstrukturar.
4. Ikkje obligatoriske, det vil seie engasjerer personar utan tvang basert på fritt val.
5. Fullstendig eller i betydeleg grad avgrensa frå overføring av overskot som dei eventuelt opparbeider

^{ix} Løkka, N. (m.fl). Frivillig kulturvern – Et kulturvern innenfra (2021). [Det frivillige kulturvernet i Norge kartlagt - Museum og kulturvern - kulturradet.no](http://www.fortidsminneforeningen.no)

^x <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/199.htm>

^{xi} <https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan--og-bygningsloven/plan/internasjonalt-plansamarbeid/landskapskonvensjonen/id410080/>

^{xii} Meld. St. 10, (2018–2019), Melding til Stortinget, Frivilligheita – sterk, sjølvstendig, mangfaldig

^{xiii} <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/hurdalsplattformen/id2877252/>

^{xiv} <https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/nasjonalregnskap/statistikk/satellitregnskap-for-ideelle-og-frivillige-organisasjoner>

^{xv} Fladmoe og Folkestad 2016 – Frivillighet og folkehelse – en kunnskapsgjennomgang.

^{xvi} Erik Goth Småland 2020:296 – Det frivillige fartøyvernet i Noreg.

^{xvii} Løkka m.fl., s 242

^{xviii} Stortingsmelding 16 (2019–2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken — Engasjement, bærekraft og mangfold

^{xix} Riksantikvarens strategi 2021-2025, Fortida gjør framtida rikere

^{xx} Bl.a. Agder (Frivillighetsstrategi for Agder 2022-2030), Telemark (Frivillighetsmelding for Telemark fylkeskommune 2016-2020), Vestland (Frivilligstrategi for Vestland 2021–2022) og Nordland (Frivillighetsstrategi Nordland 2020-2024).

^{xxi} Følgende fylkeskommuner ble intervjuet: Viken, Innlandet, Vestfold og Telemark, Agder, Vestland og Møre og Romsdal.

^{xxii} Meld. St. 10, (2018–2019), Melding til Stortinget, Frivilligheita – sterk, sjølvstendig, mangfaldig

^{xxiii} Roholdt, S. T (2016). Frivillighet etter museumsreformen: Profesjonalisering og deltakelse. [Roholdt-Masteroppgave2016 \(uio.no\)](#)